

STEMPLE NA AMFORACH I DACHÓWKACH

Katalog zabytków epigrafiki greckiej i łacińskiej z wykopalisk polskich obejmuje stemple na naczyniach glinianych oraz ceglach i dachówkach terrakotowych.

Zwyczaj stemplowania amfor przeznaczonych na wino i oliwę panował w Grecji od IV w. p. n. e. do połowy I w. p. n. e: Stemplowano przeważnie imadła, niekiedy szyję lub wylew naczynia. W różnych ośrodkach produkcji ceramiki stemple zawierały odmienne elementy napisu, na ogół jednak składały się nań imiona fabrykanta, oraz urzędnika pełniącego swe funkcje w roku wyrobu naczynia. Ozdobę stempla stanowiło dodawane często godło wytwórcy, lub urzędnika. Proweniencję stemplowanego fragmentu naczynia rozpoznaje się na podstawie treści napisu, kształtu imadła, względnie wylewu, oraz gatunku gliny.

Najbardziej czynne ośrodki produkcji naczyń tego typu znajdowały się na wyspach greckich: Rodos, Tazos, Kindos, Kos, Chios, oraz w miejscowościach Azji Mniejszej: Sinope, Heraklea.

Stemple na ceglach i dachówkach zawierają jedynie nazwę wytwórni, lub imię jej właściciela. Cegły i dachówki nie były importowane z tak dalekich ośrodków, jak amfory, lecz wyrabiano je w wytwórniach lokalnych. Mirmeki było zaopatrywane przez wytwórnie bosforskie, z których większość stanowiła własność władców tego kraju.

Uwaga: stemple na naczyniach zostały podzielone według ośrodków produkcji. W obrębie danego ośrodka wprowadzano układ alfabetyczny według imion. Stemple z imionami nie nadającymi się do rekonstrukcji zostały umieszczone na końcu.

Zabytki oznaczone literą Z z cyfrą zostały wydobyte ze zsypu po zakończeniu wykopalisk.

Skróty bibliograficzne:

- H — Hiller von Gaertringen, Rhodos, Pauly's Real Encyklopaedie Suppl. V., szp. 835—840.
 N — Nilsson M. P., Timbres amphoriques de Lindos, Kopenhaga 1909.
 P — Придик Е., Инвентарный каталог клейм императорского Эрмитажа Петроград 1917.
 KS — Краткие Сообщения о докладах и полевых Исследованиях Института Материяльной Культуры.
 MIA — Материялы и исследования по археологии СССР.
 Grace — Grace Virginia, artykuły i rozprawy w cytowanych zeszytach czasopisma Hesperia.

Stemple na amforach

RODOS

Glina amfor rodyjskich jest w przekroju dwubarwna. Rdzeń jest szary, otoczka jasną różową, lub żółtą. Glina czysta bez domieszek. Imadło jest zagięte pod kątem prostym, ma kształt spłaszczonego wałka. Stempel może być prostokątny, lub okrągły, wszystkie znaki na nim wypukłe. Stempelowano oba imadła amfory, każde stemplem o innej treści. Na jednym imadle umieszczano imię eponima (najwyższego urzędnika republiki ro-

Ryc. 9. Stempel na imadle amfory z wytwórni Psichozenes z Rodos

dyjskiej, zarazem kapłana boga Heliosa), oraz nazwę miesiąca w którym amfora została wykonana, na drugim imię wytwórcy. Bardzo często występują godła wytwórców pełniące rolę marek fabrycznych.

Stemple z imionami eponimów

153. Stempel prostokątny.

Srednica imadła 0,03 m.

Ἐπι: Ἀγλ [ουμ]

Βροτ [ου]

Ἀρταμ: [τιου]

Imię eponima — Aglumbrotos. Pełnił on swój urząd w okresie pomiędzy 220 a 180 r. p. n. e. Nazwa miesiąca — Artamitios.

(C I 121).

Por. H. 13, N 17, Grace, Hesperia XXII z. 2, s. 122 Nr 8.

154. Stempel prostokątny.

Srednica imadła 0,03 m.

Ἐπι: [Αρι] στο

[μαχ] ου

Imię eponima uszkodzone, prawdopodobnie Aristomachos. Imię to jest znane, często występuje na stemplach rodyjskich, lecz nie datowane.

(Z 4 d).

Por. H 75, P. s. 5 Nr 82.

155. Stempel okrągły.

Srednica 0,03 m.

... τομαχου

Imię eponima uszkodzone, z uwagi na brak początkowych liter trudne do zrekonstruowania. Być może Klitomachos. Godło głowa Heliosa. Zasadniczo znak ten jest charakterystyczny dla stempli prostokątnych, na okrągłych występuje jedynie w trzeciej ćwierci II w. p. n. e.

(B 16).

Por. N s. 154, Grace, Hesperia Suppl. X Nr 111:

156. Stempel prostokątny.

Szer. 0,015 m.

Ἐπι...

μο...

Σμ [ιϑιου]

Napis uszkodzony. Jedynie pewna nazwa miesiąca: Smintios.

(C I 129).

157. Stempel prostokątny.

Dł. 0,05 m, szer. 0,015 m.

Ἡρῆς [ῥωω]
 υος
 [Ση] υ [θ:ωω]

Napis uszkodzony. Zawierał imię eponima, zapewne Herionos. Silnie wydłużony kształt stempla, oraz grube litery wydają się wskazywać na II w. p. n. e.

(Z 1)

Stemple z imionami fabrykantów**158. Stempel okrągły.**

Srednica 0,02 m.

Ευδω [ρωω]

(Z warsztatu) Eudorosa. Godło: kotwica.

(Z 3).

159. Stempel prostokątny.

Dł. 0,04 m, szer. 0,015 m.

Μιδα

(Z warsztatu) Midasa. Imię fabrykanta— Midas występuje bardzo często na stemplach rodyjskich. Działał on przed 220 r. p. n. e. Godło: winne grono.

(G 13).

160 i 161. Dwa stemple prostokątne wybite tą samą sztancą.

Νικαρχωω

Z warsztatu Nikarchosa. Imię tego fabrykanta nie występuje przed II w. p. n. e.

(B 46, Z 5).

Por. Grace. Hesperia III, Nr 64.

162. Stempel prostokątny.

Dł. 0,045 m, szer. 0,015 m.

Πυθoγενεωω
 [πα] ναμωω

Fabrykant: Pythogenes. Miesiąc: Panamos. Imię znane, lecz nie datowane. Ostatnie dwie literki wybite jedna nad drugą. Ponadto nieprawidłowo utworzona końcówka według II deklinacji. (ryc. 9).

(B 63).

Por. P s. 32 Nr 818.

163. Stempel prostokątny.

Dł. 0,04 m, szer. 0,015 m.

... λο ...

... τϛ

Napis uszkodzony. Godło: kaduceusz

(B 50).

164. Stempel prostokątny.

Szer. 0,015 m.

Γ . . .

Napis uszkodzony.

(Z 2).

165. Stempel prostokątny.

Dł. 0,045 m, szer. 0,02.

. . .
Παναμος

Bardzo zmyty napis. Słabo widoczna nazwa miesiąca: Panamos.

(G 15).

166. Stempel okrągły.

Srednica 0,025 m.

Napis zatarty całkowicie. Godło: róża.

(A I 9).

167. Stempel prostokątny.

Srednica imadła: 0,035 m.

μϛ . . .

(Z 4 h).

SINOPE

Imadła amfor sinopskich wykonane są z gliny czerwonej, gęsto usianej czarnymi punktami pochodzenia mineralnego (pirokseny). Imadła są wygięte lukowato, mają kształt walca. Stemplowano tylko jedno imadło stemplem prostokątnym o wypukłych literach i znakach. Stempel zawierał imiona astynoma (urzędnika miejskiego w Sinopie) oraz właściciela warsztatu. Stempel ozdabiano często godłem astynoma.

168. Stempel prostokątny.

Dł. 0,08 m. szer. 0,02 m.

Αισχυνο(υ)

Αστ(υ)νο(μυυ)

Za astynoma Ajschinesa. W drugim wierszu rzadki błąd: opuszczona litera „y“. Skrót tytułu na samogłosce, przez opuszczenie ostatniej sylaby jest charakterystyczny dla tzw. Ajschinesa I zaliczonego przez Grakowa do I grupy astynomów z połowy IV w. p. n. e. (Граков, Древние греческие керамические клейма с именами астыномов, Moskwa 1929, s. 113).

Godło amfora. Jest to najstarszy stempel ze znalezionych w Mirmeki na wykopaliskach polskich.

(B III 25).

169 i 170. Stemple prostokątne.

Szer. 0,02 m.

'Αστνος [μυς]

'Αριστων

[Νου]μηγιος

Astynomos Aristion, fabrykant Numenios. Aristion należy do grupy czterech astynomów, których imiona podawane są zawsze w mianowniku. Jest on zaliczany przez Grakowa o.c., do IV grupy astynomów z lat 230—180 p. n. e. Godło: kaduceusz ze wstążkami:

(A I 13, Z 4 b).

171. Stempel prostokątny.

Szer. 0,02 m.

'Αστο [νυμυυ]

Μαντ [ιθεου]

Stempel ten należy do grupy, w której tytuł astynoma umieszczony jest w środkowym wierszu i nie wiadomo, czy odnosi się do niego imię z pierwszego wiersza, czy też z trzeciego. Jeśliby jednak Mantitheos był astynomem, to musiałby należeć do II grupy Grakowa (o.c.), a więc pochodzić z lat 320 — 270 p. n. e. Nie wydaje się to możliwe, gdyż w tym samym pomieszczeniu, mniej więcej na tym samym poziomie znaleziono imadło amfory knidyjskiej ze stemplem z II w. Wobec tego Mantitheos nasz jest zapewne fabrykantem należącym do III, lub V grupy Grakowa z II w. p. n. e. Całkowicie zatarty pierwszy wiersz nie pozwala odczytać drugiego imienia z tego stempla.

(B 107).

172. Stempel prostokątny.

Szer. 0,02 m.

[Ἄστρονομου] ντος

Zachowana jedynie końcówka zwrotu zastępującego niekiedy tytuł astynoma. Zachowany znaczny fragment wylewu naczynia.

(Z 4 d).

173. Stempel prostokątny.

Dł. 0,06 m, szer. 0,015 m.

[Ἄστρονομ] ον

Napis bardzo uszkodzony. Godło: winne grono.

KOS

Imadła były wyrabiane z jasnożółtej gliny, o charakterystycznym kształcie dwóch sklejonych wałeczków. Podłużny stempel zawierający jedno imię umieszczano na jednym z nich. Jednakże na Kos stemplowano stosunkowo szczupłą ilość naczyń.

174. Stempel prostokątny.

Dł. 0,045 m, szer. 0,015 m.

Τεχημωνος

Z wytwórni Techemonosa. Imię nie datowane.

(Z 4 e).

Por. P. s. 142, Nr 40.

175. Stempel prostokątny.

Dł. 0,03 m, szer. 0,015 m.

OXO

(Z 4 f).

176. Stempel.

Średnica imadła 0,05 m.

Napis całkowicie zatarty.

(Z 4 g).

KNIDOS

Na wyspie Knidos używano w wytwórniach ceramicznych gliny ciemnoczerwonej. Ośrodek ten zaczyna stemplować dopiero w II w. p. n. e. Stemplowano jedno, lub dwa imadła umieszczając na stemplach imiona urzędników, fabrykanta, oraz tzw. etnikon, tj. nazwę kraju macierzystego.

177. Stempel prostokątny.

Dł. 0,05 m. szer. 0,02 m.

Παιδῶων
Θεουδωρι
δα

(Wytwórnia) dzieci Teodoridasa. Stempel z tej samej sztancy znaleziono na Agorze Ateńskiej. Mieści się on na jednej z nielicznych amfor knidyjskich zachowanych w całości. Ma charakter dopełniający, tj. nie zawiera najważniejszych informacji o pochodzeniu wazy, które umieszczono były na drugim imadle. Prawdopodobnie II w. p. n. e. Lunarne kształty liter, pismo niedbale.

(B 110).

Por. Grace, *Hesperia* III, s. 305 Nr 7b.**TAZOS**

Był to najstarszy z ośrodków produkujących stemplowane amfory. Naczynia wyrabiano z gliny czerwonej, z dużą domieszką błyszczącej miki.

178. Stempel okrągły.

Średnica 0,02 m.

Napis zatarty. Godło: kotwica.

(A II 5).

Stemple nieznannej proveniencji

Do tej grupy zalicza się często znajdowane w osadach nadczerwomorskich stemple z pojedynczymi znakami, lub literami. Prawdopodobnie pochodzą one z jednego i tego samego ośrodka, który nie został jeszcze wykryty.

179. Stempel owalny.

Dł. 0,02 m, szer. 0,01 m.

Być może monogram. Przy podstawieniu wartości liczbowej oznaczałoby 85.

(B 29).

Por. Grace, o. c, nr 269 (III w, p,n,e.)

180 Stempel.

Średnica imadła 0,03 m.

K

Litera nie sztancowana, lecz wykonana rylcem na wilgotnej glinie.

(Z 4 i).

Por. P. s. 105 Nr 47.

181. Małe imadelko od lagynosu.

Dł. 0,015 m, szer. 0,01 m.

Gлина jasnoróżowa.

Litera ta występuje dość często na stemplach.

(A I 3).

Por. E. M. Штаерман, Керамические клейма из Тирь, К. S. 36, s. 46.

182. Fragment wylewu naczynia.

Szer. 0,02 m.

Gлина bardzo jasna, prawie biała.

...QVI

Stempel łaciński. Zachowana końcówka imienia łacińskiego w dopełniaczu. Kształt liter wskazuje na I w. n. e. Stemple łacińskie w osadach nadczarnomorskich stanowią wielką rzadkość. Występują natomiast licznie w Galii.

(B II 31g).

Stemple na dachówkach i ceglach

183. Stempel.

Szer. 0,02 m.

Gлина ciemnoróżowa.

[Βασι] λιτη

(Wytwórnia) królewska. Stemple tego typu występują od II w. p. n. e. (a 11).

184 — 186. Trzy fragmenty stempla.

Szer. 0,02 m.

Gлина ciemnoróżowa.

Βασιλιτοζ

Data j. w.

(G 17, G 19, G 22).

187, 188. Dwa stemple z tej samej sztancy.

Dł. 0,055 m, szer. 0,02 m.

Gлина ciemnoczerwona.

Ἀρχόντοζ

Ἰγαινοντοζ

Dzięki nazwisku archonta Hygiainosa datowane dokładnie na lata 225—200 p. n. e.

(C I 120, A 20).

189. Stempel.

Szer. 0,025 m.
Gлина różowa.

Α' 157:1000

((A 1).

190. Stempel prostokątny.

Dł. 0,117 m. szer. 0,4 m.
Gлина czerwona.

W lewej dolnej części fragment stempla prostokątnego... IΩ.

(A 3).

191 i 192. Stemple.

Grubość cegły 0,024 m.
Gлина różowa.

Π[αρισαδου]

(Z wytwórni Pairisadesa. Jest to imię władców bosforskich. Połowa II w. p. n. e. (?).

(A 18, C 24).

193. Stempel.

Dł. 0,06 m, szer. 0,023 m.
Gлина ciemnoróżowa.

ΕΠ . . .

Napis zachowany bardzo fragmentarycznie.

(A 16).

194. Stempel.

Grubość dachówki 0,025 m.
Gлина pomarańczona.

K...

(A 65).

195. Stempel.

Szer. 0,025 m.
Gлина ciemnoróżowa.

Λεω (δαμας) iub Λεω (γορας)

(A 54).

Рог. Придик, Керамические надписи из раскопок Мирмекия и Тиритаки
в 1932—34, МІА 4, s. 1.

196. Stempel.

Szer. 0,025 m.

Głina ciemnoróżowa.

ω Ζ

Por. E. M. Штаерман, Керамические клейма из раскопок Мирмекия и Тиритаки в 1935—40, МИА 25, s. 393.

(C I 52)

Interpretowane jako pisane od prawej ku lewej.

197. Stempel prostokątny.

Dł. 0,11 m. szer. 0,4 m.

Zachowany fragment brzegu. Na profilowanej stronie pieczęć.

$$\Sigma [\Omega\alpha\rho\tau\sigma\chi\upsilon\upsilon]$$

(C 8).

198. Sztanca terrakotowa do stemplowania (?).

Dł. 0,074 m. szer. 0,06 m. grub. 0,026 m.

Głina jasnoróżowa.

Prostokątna poduszeczka z wypalanej gliny z wypukłym monogramem M T umieszczonym we wklęsłym, prostokątnym polu. Podobne stemple występują na imadłach amfor.

Zabytek niniejszy stanowi jak dotąd unikat. Kształt liter wskazuje na okres rzymski.

(A 31).

Por. P tabl. XVI, ryc. 20, E. M. Штаерман, o. c., K. S. 3, s. 42 ryc. 201